# ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KİMSESİZ ÇOCUKLAR OLGUSUNA DAİR BİR VAKA TAKDİMİ VE ANALİZİ

*A CASE STUDY ON THE ISSUE OF DESTITUTE CHILDREN IN THE EARLY REPUBLICAN ERA*

**Nazan ÇİÇEK**
*Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, ncicek@ankara.edu.tr*

## Öz

*Bu çalışma Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde bulunan ve 1936-1939 yıllarını kapsayan bir dizi belge üzerinden erken cumhuriyet döneminde kimsesiz çocuklar meselesinin görünümlerine dair bir vaka sunumu ve değerlendirmesi gerçekleştirmektedir. Bir toplumsal inşa kategorisi olarak çocukluğun olumsal ve akışkan olduğu ve her toplumda değişen değer sistemlerine ve dünya görüşlerine bağlı olarak zaman içinde yeniden icat edilme ve yeniden yapılandırma süreçlerine tabi olduğu bilinmektedir. Çocukluğun yeniden keşfi ve yeni rejimin gerekleri doğrultusunda işlevsel bir söylemsel araca dönüştürülmesi de ulus-devlet inşası süreçlerinde aşina olunan bir olgudur. Bu olgu Türkiye örneğinde erken cumhuriyet siyasa üreticilerinin ve rejime destek veren kültürel sermaye sahibi elitlerin verdiği isimle "çocuk davası" olarak bilinir ve çocuğun biyo-politik iktidar teknolojilerinin, yurttaş inşası pratiklerinin ve toplum için Batılı değerler ve normlara referansla kurulmak istenen yeni habitusun merkezine yerleştirildiği ve çocuğun anlamı ve değerine dair yeni bir kavrayışın yerleşebilmesi için söylemsel bir seferberliğin yürütüldüğü bir sürece işaret eder. Bu süreçte kimsesiz çocukların yerinin ne olduğuna dair çıkarımlar yapan bu çalışmada çocuğa dair resmi söylem ile somut vakalarda işleyen dinamikler arasındaki farkın nasıl açıklanabileceği sorgulanmaktadır. Böylece kimsesiz çocuklar meselesi geleneksel olarak içine yerleştirildiği sosyal hizmetler tarihi alanından çocuk tarihi alanına taşınarak çocuğun ve çocukluğun anlamı tartışmasına somut bir vaka üzerinden veri sağlamak amaçlanmaktadır.*

## Abstract

*In this study through an in-depth analysis of a series of documents from the Turkish national archives that date in 1936-1939 I delve into the ways in which the issue of destitute children manifested itself in the early republican era. As the prevailing scholarship maintains childhood as a social construct is contingent and fluent, and has been re-invented and re-structured by each society over time in accordance with the changing value systems and world views informing those societies. The fact that childhood is almost invariably re-discovered by the founding nationalist elites as part of their nation-state building strategies is also well-documented. In Turkish case the concept of childhood was extensively utilized as a discursive instrument as the nationalist cadres fought their way into creating a new regime and re-habituating the society in the Western mould. The "child cause" as it was named by the decision makers and the pro-regime intelligentsia of the era encompassed policies with respect to bio-political power technologies, citizen formation practices and introduction of the modern notion of childhood. This study ascertains to explain the reasons that generated the conspicuous discrepancy between the glorification of children in official discourse and the actual perception and treatment of destitute children in the early republican era. Although the issue of children at risk have been studied conventionally under the rubric of social policy and the history of social services in Turkey I assert that the case of destitute children as reflected in the mirror of national archival documents has the potential to give insights into the meaning and value of the child and to enhance our knowledge in the understudied realm of the history of childhood.*

*Makale Bilgisi*
*Gönderildiği tarih: 1 Mart 2020*
*Kabul edildiği tarih: 18 Kasım 2020*
*Yayınlanma tarihi: 15 Aralık 2020*

*Article Info*
*Date submitted: 1 March 2020*
*Date accepted: 18 November 2020*
*Date published: 15 December 2020*

*Anahtar sözcükler*
*Kimsesiz Çocuklar; Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Erken Cumhuriyet Dönemi; Türkiye; Çocuk Koruma Politikaları; Modern Çocukluk Nosyonu; Çocukluk Tarihi*

*Keywords*
*Destitute Children; Children at Risk; Early Republican Era; Turkey; Child Welfare; Modern Notion of Childhood; History of Childhood*

*DOI: 10.33171/dtcfjournal.2020.60.2.23*

## Giriş

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde kimsesiz çocuklar olgusuna ilişkin tarih disiplini içinde üretilmiş çalışmaların ekseriyetle Darüleytamlar ve Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) gibi devlet kurumlarının ve filantropik oluşumların etkinliklerini belgelemeye ya da üzerinde çalışılan tarihsel kesiti kapsayan süreli

yayınlar ve edebi ürünlerden yansıyan kimsesiz çocuk imajının portresini çizmeye yöneldikleri görülmektedir. Çocukluk tarihi alanında yapılmış az sayıda kapsamlı çalışmada ise normatif çocukluk olgusunun görünümleri öne çıkmakta ve kimsesiz çocuğun çocukluğu, tümüyle değilse de çoğunlukla ideal çocukluğun ötekisi olmak dolayımıyla ve ancak sınırlı bir şekilde kendisine yer bulabilmektedir.[1] Kimsesiz çocuk geleneksel olarak sosyal politika alanına ait sayıldığı ve söz konusu alandaki çalışmalar çocukluk tarihi ile nadiren dirsek teması kurduğu için disiplinler arası bir yaklaşımın her iki alan açısından da iç görü sağlayacak sonuçlar üretmesi ihtimali yüksektir. İşte bu minvalde olmak üzere bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Cumhuriyet Arşivi'nde [BCA] bulunan ve 1936-1939 yıllarını kapsayan bir dizi belge (BCA, 178-234-1) üzerinden kimsesiz çocuklar meselesinin erken cumhuriyet dönemindeki tezahürlerine ilişkin bir vaka sunumu ve analizi gerçekleştirilecektir. Aynı konuyla ilgili oldukları için tek bir dosya içerisinde toplanmış ve aynı kutu ve gömlek numarasıyla işaretlenmiş bu belgeler "Çocuk yuvalarında bulunan terk edilmiş çocuklardan altı yaşını dolduranların devlet eliyle okutulması veya bir işe yerleştirilmesi ile ilgili çeşitli bakanlıkların görüşleri" üst başlığı ile dosyalanmıştır. Dosyadaki yazışmaları başlatan sorun İzmir Belediyesi'nin Karşıyaka'daki çocuk yuvasında kalmakta olan bir grup çocuğun, bu kurumda kalabilmek için ön görülmüş üst yaş sınırına erişmiş olmaları nedeniyle akıbetlerinin ne olacağına karar verilememesidir.

Çalışmanın birinci kısmında Batı referanslı modern çocukluk anlayışının karakteristik niteliklerine ve kurucu elitlerden gördüğü teveccühe değinilecek; ikinci kısmında ise kimsesiz çocuk olgusunun tarihsel arka planı ve erken cumhuriyetin bu alandaki refleksleri ve çekinceleri özetlenmeye çalışılacaktır.

Üçüncü kısımda Cumhuriyet arşivlerinden çıkarılan belgelerin okumasına dayanan bir anlatı inşa edilecek; dördüncü ve son kısımda ise ilgili arşiv belgeleri aracılığıyla erken cumhuriyetin söylemsel düzeyde ürettiği, çocuk merkezli yeni bir toplum yaratma anlayışının ve geleceğin yurttaş yetişkinleri olan yeni rejimin

[1] Geç Osmanlı modernleşmesini "madunun da madunu" (Maksudyan 50) olarak işaretlediği kimsesiz çocukları merkeze yerleştirerek analiz etmeye yönelen, çocukların failliği tartışmasını Birinci Dünya Savaşı'nın arka planını oluşturduğu bir toplumsal-siyasal iklim içinde konumlandırarak tartışan (Maksudyan *Ottoman Children*) ve hem demografik yapısının bileşenleri hızla değişmekte olan bir toplumda kimsesiz çocuk olgusu ile kimlik inşası arasındaki ilişkiye hem de bu süreçte yer alan aktörlerin "toplumsal, politik, ekonomik ve dinsel kolektif çıkarları ile filantropik motifler arasındaki gerilimli ve yer yer çatışmalı ilişkilere" dikkat çeken Nazan Maksudyan gibi yazarların çalışmaları bu genellemenin istisnalarını teşkil etmektedir.

çocukları için *parens patriae*[2] rolünü üstlenme arzusunun somut vakalar düzeyinde ne derece karşılık bulabildiği sorgulanacaktır. Vakaya konu olan çocukların evlatlık verilmek yerine çalıştırılmalarının neden daha tercih edilir bulunduğuna ilişkin bir akıl yürütme sunulacak; aynı hat üzerinde ilerleyerek altı yaşındaki kimsesiz çocukların "devlet eliyle bir işe yerleştirilmeleri"nin okula gönderilmeleriyle eşit düzlemde bir seçenek olarak değerlendirilebilmiş olmasının erken cumhuriyet döneminde hegemonik hale getirilmeye çalışılan modern çocukluk retoriğini yapı bozuma uğratma kapasitesi tartışmaya açılacaktır. Erken cumhuriyetin modernleşmeci siyasa üreticilerinin ideal ve jenerik çocukluk kavramlaştırmasının, kimsesiz çocuklar söz konusu olduğunda nasıl revize edildiğine dikkat çekilip, bu süreçte rol oynayan muhakemenin tarihsel arka planına değinilecek; böylece kimsesiz çocuklar meselesinin, mevcut literatürde içine sıkışmış bulunduğu, Türkiye'de sosyal hizmet anlayışının ve çocuklara yönelik kurumsal bakımın tarihsel gelişimi olarak özetlenebilecek sosyal politika ve hukuk esaslı bir çerçeveden çıkarılıp, bir toplumsal inşa kategorisi olarak çocukluğun anlamı tartışmalarından beslenen ve çocukluk tarihine ait bir kavramsal ve kuramsal çerçevede düşünülmesi önerilecektir.

## 1.Erken Cumhuriyetin Çocuk Merkezli Söylemsel Seferberliği

Çocukluk tarihi açısından bakıldığında gerek Batı referanslı modern çocukluk nosyonunun geç Osmanlı ve erken cumhuriyet entelektüellerinin ve karar vericilerinin bilişsel haritasına attığı çentikler gerekse de ulus ve ulus-devlet inşası süreçlerinde çocukluğun bu nosyon ekseninde yeniden keşfinin gündeme getirdiği söylemsel enstrümanlar literatürde belli ölçülerde çalışılmış olsa da (Öztan 3-12; Çiçek, "Erken Cumhuriyet Döneminde…" ; Çiçek, "The Interplay…") daha kat edilecek epey yol olduğu görülmektedir. Keza yeni rejimin ve onun yurttaşının üretilmesinde seferber edilen yeni iktidar teknolojileri ve biyo-politik stratejiler

[2] Latince'de ulusun ebeveyni anlamına gelen *parens patriae* terimi hukuki planda devletin çeşitli şekillerde örselenebilir konumlarda bulunan çocuklar adına bu çocukların yetiştirilmesi sürecine müdahil olması, çocuğun biyolojik ebeveynlerinin ya da yasal koruyucularının yerine geçerek korunmaya ve yardıma muhtaç çocuklar için ebeveyn rolünü üstlenmesi, bu rolünü icra etmesini sağlayacak şekilde sosyal politikalar üretmesi durumlarına referans vermek için kullanılır. Terimin soy kütüğü, tarihsel gelişimi ve *parens patriae* ilkesinin on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki Anglosakson hukuku bağlamındaki uygulamaları üzerine aydınlatıcı bir çalışma için bkz: (Seymour).

bağlamında merkezi bir konuma yerleşen erken cumhuriyetin "çocuk davası"[3] da kimi zihin açıcı çalışmalara konu olmuş olmakla beraber (Toprak; Çakmak; Malkoç) bütünlüklü bir bakış açısıyla ve tüm veçheleriyle ele alınmayı beklemektedir. Görece az sayıdaki çalışmadan bile açıkça görülebildiği üzere erken cumhuriyetin kültürel sermaye sahibi elitleri, yeni doğan devletle çocukluk arasında bir özdeşleşme kurmuş ve Batılı modern çocukluk anlayışının çocuk olmaya atfettiği tüm olumlu çağrışımların yeni devlet ve rejim açısından da geçerli olduğuna ilişkin bir söylemi kararlı bir şekilde üretip dolaşıma sokmuştur (Libal; Gencer). Bir başka deyişle çocuğun enerjisi, öğrenme ve keşfetme heyecanı, büyük işler başarma kapasitesi ve parlak bir geleceğe sahip olma ihtimali yeni rejimin ve onun ulus-devletinin imajını çocuk suretinde kurgulamak için verimli araçlar olarak görülmüştür. Dönemin ruhunu yansıtan sayısız yayında çocuk gerek görsel gerekse de söylemsel şekilde Kemalist rejimi temsil eden bir alegori olarak işe koşulmuştur. "*Çocuğun geçmişte yaşamış ataların heybetli başarıları ile gelecekte yaşanacak büyük dönüşüm arasında bağ kuran eşikte durma (liminal) statüsü, ulusun kadimliğini ve ulusal birlikteliğin ve dayanışmanın sürekliliğini vurgulayan işlevsel bir araç olarak*" kullanılmıştır (Gencer 295-296).

Erken cumhuriyet okur-yazar elitinin çocuk bahsinde ideal olarak görüp model almaya çalıştığı bu modern çocukluk anlayışı Viktorya zamanlarından beri Batı dünyasında ivme kazanmaktaydı. Kendine özgü örselenebilirlikleri ve ihtiyaçları olan meleksi bir varlık şeklinde tasavvur edilen çocuğun masumiyetine halel gelmemesi için cinsellik, bedensel çalışma, siyaset, şiddet, zararlı alışkanlıklar gibi yetişkinlerin dünyasına ait unsurlardan olabildiğince uzak tutulması bekleniyordu. Bu bağlamda çocuk sahibi olmak da önceki dönemlerden farklı şekilde ekonomik değil duygusal bir yatırım aracı olarak görülmeye doğru ilerliyordu. Kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesi için gerek duyduğu türdeş toplumun on dokuzuncu yüzyılda kristalize olan iş bölümü ve özel ve kamusal alan

[3] Burada erken cumhuriyet rejiminin "çocuk davası" olarak adlandırdığı olgu birbiriyle bağlantılı ancak birbirine özdeş ve indirgenebilir kabul edilemeyecek iki biyo-politik hat üzerinden işleyen süreçlere referans vermek üzere kullanılmaktadır. Birinci hat, ülkedeki beşerî sermayeyi hem nicel olarak çoğaltmayı hem de daha sağlıklı ve üretken hale getirmeyi hedefleyen nüfus davası şeklinde belirmektedir. Salgın hastalıkların önlenmesi, aşılama faaliyetlerinin ve genel sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, anne ve bebek ölümlerinin önüne geçilmesi, 'bilimsel' çocuk bakımının öğretilmesi, zararlı alışkanlıkları olumsuzlayan ve sağlıklı beslenmeyi, hastalıklardan korunmayı, spor yapmayı, evlenmeyi ve çok çocuk doğurmayı özendirici propaganda etkinlikleri yürütülmesi gibi süreçleri kapsayan ve dönemin yayınlarında "çoğalma davası" şeklinde referans verildiği de görülen bu hat, çoğaltılması ve sağlıklı tutulması istenen nüfus içinde çocuğun merkezi bir yer işgal etmesi üzerinden çocuk davasıyla bağlantılıdır. İkinci hat yeni rejimin egemenliği altında doğmuş çocukların uluslaşmanın gereklerine uygun şekilde genç yurttaşlar olarak inşa edilmesi ve ulus-devlet öncesi dönemden devralınan yetişkin nüfus bakiyesinin çocuklaştırılarak devlet ebeveynin rehberliğinde yurttaşlığı öğrenmesinin sağlanması ile ilişkilidir.

ayrışmasına dair talepleriyle uyum içinde olan bu yeni çocukluk anlayışı en olgun ifadesini orta sınıf çekirdek aile modeli içinde bulmaktaydı. Bir diğer deyişle söz konusu dönemde Batı dünyasında yaşamakta olan her sınıftan ve yerellikten çocuğun gerçek deneyimleriyle örtüşmekten uzaktı ve daha çok orta sınıf çocukluk için erişilebilir birtakım ideallere yaslanmaktaydı. Yine de bu yeni çocukluk modelinin Batı dünyasının küresel düzlemde hegemonik söylemler üretebilen kurumsal ve örgütsel aktörleri tarafından Batı dışı coğrafyalara normatif çocukluk modeli şeklinde ihraç edildiği açıktır.

Çocuğu, masumiyetini kaybetmeksizin, bir yandan oynayıp eğlenirken bir yandan da toplumsal tutunumun belkemiğini oluşturan moral değerleri ve ulusal bağlanmanın gereksinim duyduğu normları öğrenen, eve ve okula ait bir küçük yurttaş olarak konumlandıran bu romantize edilmiş ideal çocuk kavrayışı, çocuğun toplum içinde sahip olduğu değer ve gördüğü muamele ile söz konusu toplumun medeniyet düzeyi arasında da bir korelasyon olduğunu var saymaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'ndan arda kalan İslami *Weltanschauung*'u Batılı bilim ve modernliğin yirminci yüzyıl başındaki temsil edici öğeleriyle kuşatılmış yeni bir iyi yaşam tasavvuru ve ulus inşası üzerinden yerinden etmeye çalışan cumhuriyetin kurucu kadroları için bu çocukluk modelinin çekiciliği ortadadır. Zorunlu ve karma temel eğitimden Medeni Kanun'a, 23 Nisan Çocuk Haftası kutlamalarından Diyanet İşleri Reisliği'nin Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağış yapılmasını ve çocuklara sevgi ve şefkat gösterilmesini öğütleyen vaaz ve hutbelerine[4] kadar çeşitli enstrümanlar aracılığıyla erken cumhuriyet devleti, üzerinde egemenlik kurmaya yöneldiği geleneksel ve "Doğu"lu toplumun çocuğa yüklediği anlamı ve değeri Batılı kodlarla dönüştürmek için yoğun bir çaba içindedir. Bu nedenle kuruluş yıllarında devletin çocuk konusunda ürettiği söylemsel repertuarın yalnızca çocuğa ilişkin olmanın çok ötesine geçerek Bourdie'cu anlamda yeni bir *habitus* (Bourdieu 170-172)[5] inşasının aracına dönüştüğünü söylemek mümkündür.

[4] Erken cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Reisliği'nin Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım yapılmasına ilişkin telkinlerine örnek olarak bkz: (BCA, 4-32-22, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 15 Mart 1956; BCA, 4-32-28, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 5 Mart 1957; BCA, 4-32-30, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 27 Mart 1957).

[5] Bourdieu *habitus* kavramını *"algılama ve eylem süreçlerini yöneten, geçmişten gelen deneyimleri birleştirerek bir tür beğeniler, tercihler, farkındalıklar matrisi olarak çalışan içselleştirilmiş eğilimler sistemi"* olarak tanımlar. Bireyin varoluş biçimini yansıtan tüm alışkanlıklarının ve eyleme hallerinin içinde yer aldığı toplumsal yapı tarafından inşa edildiğini/koşullandırıldığını ama aynı zamanda bu eyleme hallerinin kendisini inşa eden yapıyı da ürettiğini ve yansıttığını anlatmak için kullandığı *habitus* kavramı Bourdieu'ya göre bireyin kim olduğuna, neyi değerli ve anlamlı bulduğuna ilişkin bir porte çizer. Aynı *habitus*a dahil bireyler benzer içselleştirilmiş eğilimleri ve beğenileri sergileyen yaşamlar sürerler.

Çocukluğunu ve varsa formel eğitim süreçlerini Osmanlı değerler ve anlamlar dünyasının egemenliği altında tamamlamış ve modernleşmeci elitlerle organik bir bağı olmayan tüm yetişkinleri yaşamayı yeniden öğrenmesi gereken çocuklar olarak gören erken cumhuriyet devleti böylece uluslaşma ve modernleşme ajandasının gerekleri doğrultusunda çocuk yetiştirme açısından yetersiz olduğuna inandığı ülkenin yetişkin nüfusunu da çocuklaştırarak infantalize etmiştir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında bu çocuklaştırma eğilimi aslında cumhuriyet elitlerinin "*halkı kendilerinin sorumluluğu olarak gördükleri bir hakikat sistemi içinde 'devlet baba-çocuk halk' şeklinde özetlenebilecek*" (Durna 171) bir ilişkiyi her düzlemde tesis etmeleriyle bağlantılıdır. Erken cumhuriyetin analojilerle dolu söylemsel repertuarında millet aile kurumuyla devlet ebeveynlerle ve halk da çocuklarla özdeşleştirilmiş haldedir. Cumhuriyetin ilk yılları yalnızca çocukların değil yetişkinlerin de kişisel hijyenden tramvayda nasıl seyahat edileceğine, nasıl oy kullanılacağından nasıl ebeveynlik yapılacağına dair geniş bir spektrumda eğitilmeye çalışıldığı büyük bir sahra okulu ya da daha doğru bir benzetmeyle hızlandırılmış kurs görünümü vermektedir. Çünkü "*cumhuriyet seçkininin anlam evreninde halk, kendini geliştirmeye ve kendini temsil etmeye muktedir olmayan bir 'ihmal' uzamı olarak durur*" (Durna 171).

Bu durumun bir getirisi olarak devlet, yeni rejimin inançlarını ve kabullerini içselleştirip cumhuriyetin bekası için taşıdıkları önemin farkında olarak büyümesi beklenen çocukların yetiştirilmesi hususunda mevcut aileye güvenmediği için kendisini *parens patriae* şeklinde konumlandırmıştır. Himaye-i Etfal'in yayın organı *Gürbüz Türk Çocuğu*'nda çeşitli vesilelerle ifade edildiği üzere, "*bugünkü ailenin medeni seviyesi, maddi ve manevi kabiliyeti bize beklediğimiz çocuğu verecek ve terbiye edecek vaziyette değildir. Binaenaleyh çocuk için yapacağımız mücadelede aile muhitinin içine girmekten ziyade çocuğu cemiyetin himayesine almayı tercih etmeliyiz*" ("Doğum Evleri..." 22) Erken cumhuriyet devleti, tüm çocuk yurttaşların ebeveyni rolünü, bilimsel çocuk bakımını öğretecek Anakucağı, Süt Damlası gibi oluşumlar üzerinden ama asli olarak temel eğitim yani ilkokul aracılığıyla oynamayı planlamıştı. Okulu da, zamanın ve uzamın toplumsal örgütlenişini yeniden kurmaya ve rakip iktidar şebekelerinin iyi yaşam tasavvurlarını bertaraf etmeye yönelik bir modernlik mikro-kozmosu olarak tasarlamıştı. Okullu olmak antropolojik anlamda topluluğa kabul edilme süreçlerini imleyen *rite de passage* (geçiş ritüeli) benzeri bir işlev görmekteydi. Okula gitmek, hem ekonomik sermayeye de çevrilebilecek bir kültürel sermaye edinme bakımından hem de rejimin telkin etmeye odaklandığı modernlik ve yurttaşlık alanına dahil değerleri, değişen

oranlarda da olsa, sahiplenme ve yeniden üretme potansiyeli açısından sonuç doğurucu bir eylemdi. Okulun modern ve ulusal cemaatin bir üyesi olanları işaretleyen bir tür otomat rolü oynadığı 1930'ların ve 1940'ların Türkiye'sinde, yoksul olmak, kız çocuğu olmak ve kimsesiz olmak gibi sebeplerle okul sisteminin dışında kalan çok sayıda çocuk da vardı. Okula gidememeye dair birçok somut vakada ise birden fazla dezavantajın aynı kişi ya da grup için eş zamanlı ve birbirini besleyecek şekilde geçerli olması ve iç içe geçmiş bir ezilme hali yaratması anlamına gelen sosyolojik çoklu tehlike (multiple jeopardy) (King 51) olgusunun iş başında olduğu açıktı. Kimsesiz olmadığı halde okula gidemeyen yüz binlerce çocuğun bulunduğu ya da okula aç gelen yoksul çocuklar yüzünden derslerin yapılamadığı bir ortamda (Karatay 169; Buğra) kimsesiz çocuklar için hayatta kalmak ve okula gitmek için "kimsesizlerin kimsesi olduğu" söylenen ancak kendisi de derin bir yoksulluk içinde ayakta kalmaya çalışan cumhuriyet devletinden ve bir avuç yardımsever cemiyetinden başka bir umut yok gibiydi.

## 2.Erken Cumhuriyetin Kimsesiz Çocukla İmtihanı

Kimsesiz çocuklar, son yılları savaşlar, göçler, yerinden edilmeler, açlık ve yoksulluk ile karakterize olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan erken cumhuriyet devletine kalan trajik toplumsal mirasın bir parçası idi. Metruk, kaybolmuş, anası ve babası bilinmeyen, anası ve babası ya da bakım verecek yakını olmayan, sokakta yaşayan, serseri ve dilenci gibi çeşitli alt grupları içinde barındıran bu çocuk nüfusunun yol açtığı sorun, yeni inşa edilen ulus-devletin kendi yoksulluğu da denkleme eklenince, özellikle İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde akut hale gelmişti.

Erken cumhuriyet döneminin korunmaya ihtiyaç gösteren çocuklara ilişkin yasal düzenleme performansına bakıldığında, karar vericilerin ilgisizliği ya da kayıtsızlığı gibi bir durumdan bahsetmek güç görünmektedir. 20 Haziran 1921'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Ankara'da yeniden kurulduğu, 5 Aralık 1922'de Darüleytamlar Yönetmeliği'nin yürürlüğe girdiği ve cumhuriyetin ilanı sonrasında da Medeni Kanun'dan Ceza Kanunu'na, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'ndan Belediyeler Kanunu'na kadar çok çeşitli belgelerde bu çocuklara ilişkin hükümler oluşturulduğu anımsanırsa kurucu kadroların konuyla yakından ilgili oldukları izlenimi doğmaktadır. Birsen Gökçe'nin 1970'lerde kimsesiz çocuklar meselesine dair yazarken işaret ettiği üzere *"bütünüyle meseleye bakılınca; kanunlarımızda mevcut olan hükümler, 1926 yılından bugüne kadar geçen 40 sene zarfında kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar probleminin halledildiği veya bu konuda bir*

*problemin mevcut olmadığı intibaını uyandırmakta"*dır (Gökçe 71). Kısacası çocuğun değerine ilişkin Batılı söylemin temsilcisi olan erken cumhuriyet elitlerinin çocuk koruma olgusunda kimsesiz çocukları görmezden gelmek ve kanuna konu etmekten kaçınmak gibi bir eğilimi olduğu söylenemez. Ancak kanunun yapılmasıyla sorunun çözülmesi arasında doğrudan bir ilişkisellik olmadığı için kimsesiz çocuklara dair kanun hükümlerinin bizatihi varlıkları sayesinde kendi başlarına sonuç doğurması elbette söz konusu olamazdı. İlgili hükümleri uygulayacak bürokratik örgütlenmenin oluşturulması, uzman personelin yetiştirilip istihdam edilmesi ve kimsesiz çocuk yuvalarının finansmanı içinde bulunulan ekonomik darboğazda pek zor görünmekteydi. Erken cumhuriyet devletinin alt yapısal iktidara sahip modern bir devlet niteliğine henüz kavuşamadığı bir dönemde ve 1929 Büyük Buhranı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na, Osmanlı'dan kalan borçların ödenmesinden ulus-devlet inşasının gerektirdiği reel yatırımların gerçekleştirilmesine kadar uzanan bir ekonomik güçlükler silsilesinin hüküm sürdüğü bir ortamda kimsesiz çocuklar, devletin tasarrufundaki kıt kaynakların dağıtımı bakımından öncelikli bir yer edinemiyordu. Söylemsel düzeyde cumhuriyet rejiminin amblemi haline getirilmiş olan "çocuk davası"nın pratikte de bir karşılığının olması yalnızca mali kaynak bulunmasını değil o kaynağı bulmayı kolaylaştıracak tarzda bir toplumsal zihniyet ve ruh değişimini de gerektirmekteydi. Paradoksal şekilde, toplumun çocuğa verdiği değeri arttırmaya çalışan retoriğin toplumdan kısa sürede kitlesel destek bulabilmesi için söz konusu toplumun çocuğa hâlihazırda olduğundan daha farklı ve daha fazla değer atfediyor olması gerekiyordu. Oysaki modernleşmeci Batıcı elitlerin anlam ve değer evrenini karakterize eden meselelerin büyük bir kısmının 1930'ların çoğunluğu köylerde yaşayan Türkiye toplumunda henüz bir karşılığı ve yansıması yoktu. Erken cumhuriyetin okulu, içinde işlediği toplumun mevcut değerlerini yeniden üretmeye değil o toplumun değer sistemini dönüştürmeye odaklanmıştı. Bir başka deyişle okulda ana babalarının değil ama onlarınkine benzemeyen yeni bir varoluşun normlarını ve davranış kodlarını içselleştirerek yetişecek çocukların toplumu bu doğrultuda yeniden inşa etmeleri beklenmekteydi. Çocuğu okulda modern yurttaş olmayı öğrenirken ve evde modern çocukluğun gereklerine uygun şekilde oyun oynayıp sevgiyle büyütülürken görmeyi arzulayan cumhuriyetin siyasi elitleri, yurt gezilerinde kendilerine köylülerce yöneltilen 'okulların kaldırılması' ya da 'çocukları okula gönderme zorunluluğuna son verilmesi' talebiyle karşı karşıya kalmaktaydılar. Çocuklar okula gittiği için 'ekinin tarlada kaldığından', 'hayvanların güdülemediğinden' yakınan Anadolu köylüsü ile cumhuriyetin kurucu kadroları pek çok konuda olduğu gibi çocuğun anlamı, işlevi

ve değeri konusunda da hemfikir görünmüyordu. Dahası topluma aşılamaya çalıştığı yeni çocukluk kavrayışını ve onun dikte ettiği muamele ve değeri somut planda örnekleyecek işlere yetecek mali kaynağı olmayan erken cumhuriyet devleti, tanıtımını ve promosyonunu yaptığı bu yeni nosyonu benimseyip finanse etme işini çocuğa bakışı kendisinden hayli farklı olan mevcut topluma havale etmeye çalışmaktaydı.[6]

Batılı toplumlarda kamu ahlakı ve sivil sorumluluk unsurları ile birlikte düşünülen kimsesiz çocuk meselesi modern dönemde kamusal-kurumsal çözümlere konu olurken, erken cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde aile, akrabalık, mahalle ekseninde enformel ilişki ağları üzerinden ve Himaye-i Etfal (1934'den itibaren aldığı adla Çocuk Esirgeme) gibi kamuya yararlı dernek statüsündeki olanakları sınırlı aktörlerle yapılan işbirliğinden veya Himaye Cemiyetleri (Buğra 85) gibi yerel düzeydeki cılız sivil toplum inisiyatiflerinden medet umulmaktaydı. Karatay'ın da isabetle işaret ettiği üzere gerek Osmanlı gerekse de erken cumhuriyet dönemi Türkiye toplumunda Batı'dakinin aksine korunması gereken çocuklar, engelliler ya da yaşlılar gibi örselenebilir grupların bakımı açısından norm olan, savaş ve afet halleri haricinde, kurumsal bakım değil aile içinde bakımdı. Bir başka deyişle devletin korunmaya muhtaç çocuk alanında sorumluluğu sivil alana devretme refleksi göstermesini kolaylaştıran bir toplumsal bağlam zaten mevcuttu. Çocuk davasının en yüksek düzeyde temsilciğini yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün yıllar boyu yurttaşlarla her temasında çocuğun öneminden ve değerinden bahsettiği ancak birçok kez tekrarladığı "*memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Çocuk Esirgeme Kurumu'na vatandaş yardıma mecburdur*" ifadesinde de görüldüğü gibi "*devleti görevlendirmek yerine yurttaşı göreve çağıran bir üslup benimsediği*" gözlenmekteydi (Karatay 149-151). Yeni rejimin ulus inşa pratiklerinin entelektüel dayanaklarını üreten önemli isimler arasında yer alan ve kurucu kadroların sivil unsurlarını temsil niteliği de bulunan Yusuf Akçura'nın dediği gibi "*çocuğu olup analık babalık muhabbetini duyanlar, milli şuuru olup Türkiye'de nüfusun ehemmiyetini anlayanlar, ale-l-umûm insani ve vicdani olup hayrın zevkini tadanlar*

[6] Benzer şekilde erken cumhuriyet devletinin yeni rejimin temel devindiricisi olarak gördüğü ilköğretim işinde de finansman sorununu belli ölçülerde halka havale etmesi söz konusu olmuştu. Okulu olmayan köylere okul yaptırılması işinde köylülerin çalışması ve binalar için gerekli masrafların köylüden karşılanması uygulaması önemli bir muhalefet sebebi olduğu için çok partili yaşama geçilirken bu hususta kısmi ödünler verildiği ve ilk tek dereceli genel seçim olan 21 Temmuz 1946 seçimleri sonrası kurulan Recep Peker kabinesinin programında *"okul yapımında köylülerin bizzat çalıştırılmasına devam edileceğinin ancak binaların yapımında kullanılacak kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemenin devlet tarafından temin edileceğinin"* açıklandığı görülmektedir. Bkz: (T.B.M.M. Tutanak Dergisi Dönem VIII, 14 Ağustos 1946 Çarşamba, Cilt 1, Birleşim 3. 35).

*Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne mutlaka a'zâ yazılmalı ve her türlü yardımda bulunmalıydılar*" (Akçuraoğlu 12).

Öte yandan devletin kimsesiz çocuk sorununu çözme işini delege etmeye çalıştığı kuruluş dönemi toplumu bu alanda etkinlik gösteren sivil oluşumlara mültefit görünmüyordu. Büyük Buhran'ın ve İkinci Dünya Savaşı'nın yoksullaştırıcı etkilerinin hüküm sürdüğü bir konjonktürde toplanabilen yardım miktarlarının sürekli azaldığı, basının kimsesiz çocuklara pek ilgi göstermediği, bazı basın organlarının yürüttüğü istisnai kampanyaların ise büyük çaplı yardım toplamakta başarısız kaldığı bir safhadan geçilmekteydi (Buğra 87).

Uzun yıllar boyunca çıkarılmış çok sayıda kanun, genelge ve yönergeye rağmen kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların belirli bir devlet kurumu aracılığıyla eşgüdüm içinde korunması ve yetiştirilmesi yönünde bir adım atılması söz konusu değildi. 1926 yılında kaynak ve personel yetersizliği gibi gerekçelerle Darüleytamlar'ın kapatılmasını izleyen süreçte devlet kimsesiz çocuk sorununda asli rolü hayır derneklerinin oynamasını beklemiş ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 2828 sayılı kanunla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı bir Genel Müdürlük olarak örgütleneceği 1983 yılına kadar da kimsesiz çocuklar meselesine merkezi bir kurum ihdas ederek doğrudan ve tekel şeklinde müdahil olmamıştır. Vergiler yoluyla finanse edilen resmi bir devlet kurumu tarafından korunamayıp gelecekleri büyük oranda toplumun merhametine ve filantropik sivil toplum girişimlerine bırakılan kimsesiz çocukların ise pek azı okula gitme fırsatı bulabilecek, geriye kalanları evlerde besleme-ahretlik adı altında hizmetçi olmaktan enformel sektörde çocuk işçi olmaya, sokaklarda dilenmekten kriminalize olmaya kadar uzanan bir skala üzerinde çocukluğunu yitirecektir. Bu süreçte Muammer Aksoy'un ifade ettiği gibi *"çocuk davası bir tek sahibi olmayan yani çok sahipli bir dava olarak fülen sahipsiz"* kalacaktır (Aksoy'dan akt. Karatay 166)

Tıpkı modern çocukluk nosyonunun turnusol kâğıdı olgulardan birisi olan çocuğa-özel ceza adalet sisteminin kurulması ve çocuk mahkemelerinin açılması işinin 1979 yılına kadar ertelenmesi ve ancak 1984'de faaliyete geçirilmesinde olduğu gibi, erken cumhuriyet devleti kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukların ihtiyaçlarına özgülenmiş merkezi idareye ait bir sosyal hizmet kurumu oluşturma

işini de model aldığı Batı'dan yüz yıldan fazla bir zaman sonra gerçekleştire(bile)cektir.[7]

Aşağıda sunulan vakanın çarpıcı şekilde örneklediği üzere, 1930'lu yılların Türkiye'sinde kimsesiz çocuklardan hangi resmi kurumun ne kadar süreyle ve ne oranda sorumlu olduğu, bu çocukların eğitimi için gerekli kaynakların hangi kurum bütçesinden sağlanacağı ve hiçbir resmî kurum sorumluluğu üzerine almazsa bu çocuklara ne olacağı gibi konuların net bir cevabı yoktur. Neredeyse herkese sorumluluk verildiği halde kimsenin sorumluluğu üzerine almadığı Kafkaesk bir bürokratik karmaşa içinde bu somut vakanın öznesi olan kimsesiz çocuklar bir kez daha kimsesiz kalmış görünmektedir.

### 3.Vakanın Takdimi

Üzerinde çalışılan arşiv belgeleri dosyası, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği [SİM]'nden 6 Ağustos 1936 tarihinde Başvekâlet'e yazılan bir tezkere üzerine, konunun bakanlar kurulunda görüşülmesi öncesi tüm bakanlıklardan ivedilikle görüş bildirilmesini isteyen 12 Kasım 1936 tarihli bir Başbakanlık yazısı (BCA, 178-234-1, Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü, Sıhhiye'den Başka Tüm Vekilliklere, 12.11.1936) ile açılmaktadır. Dosya içeriğinin üst başlığını "çocuk yuvalarında bulunan terk edilmiş çocuklardan altı yaşını dolduranların devlet eliyle okutulması veya bir işe yerleştirilmesi ile ilgili çeşitli bakanlıkların görüşleri" oluşturmaktadır. İzmir Belediyesi'ne[8] ait Karşıyaka'daki çocuk yuvasında bakılmakta olan altı yaşını bitirmiş on altı çocuğun, bu kurumda kalmak için öngörülen yaş sınırını aşmış olmaları nedeniyle kendileri hakkında nasıl bir işlem yapılması gerektiği, başka kurumlarda kalan benzer durumdaki çocukları da ilgilendirdiği ve yasal mevzuat ve mevcut idari teşkilatlanma bakımından soruya net bir cevap bulunamadığı için konunun Bakanlar Kurulu'na havalesi söz konusu olmuş görünmektedir. Takip eden belge 13 Aralık 1937 tarihinde SİM'den Başvekâlete gönderilen yazıdır (BCA, 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nden (Bakan Dr. Huluş Alataş) Başvekâlete, 13 Kanun-u evvel 1937) ve konuya ilişkin görüşü sorulan

[7] Türkiye'ye ilişkin "gecikmiş modernlik" tartışmasına erken cumhuriyet dönemi kimsesiz çocuk sorunu üzerinden veriler devşirmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Burada Batı modelini benimseme konusunda sergilenen iradenin ve Batı referanslı modern çocukluk nosyonunu cumhuriyetin çocuk anlayışının merkezine yerleştiren söylemin üretimi ile uygulaması arasında ortaya çıkan zamansal boşluğa dikkat çekmekle yetineceğim.

[8] 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 18. Maddesi *"bırakılmış ve bulunmuş çocukları, delileri, dalanmış ve kudurmuşları, sokakta bayılanları, kazaya ve afete uğrayanları koruyup gözetmek"* işini belediyenin görevleri arasında saymaktaydı. Bu çerçevede belediyeler kimsesiz çocuklar için çocuk yuvaları açmakla yükümlüydüler.

bakanlıkların cevapları ve bu cevaplara dair SİM'in değerlendirmesini içermektedir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere çocuklar yaş sınırını aşınca İzmir Belediyesi durumu 4 Nisan 1936'da Valiliğe bildirmiş ve çocukların hükümet tarafından Belediye yuvasından aldırılmasını istemiştir. Valilik "*1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 161. Maddesi hükmü gereği*[9] *altı yaşını bitirmiş kimsesiz çocukların himaye ve tahsillerinin Maarif Vekâletince (Milli Eğitim Bakanlığı) deruhte olunması*" öngörüldüğünden konuyu Maarif Vekâleti'ne yazmıştır. Kanun maddesi açık olmakla beraber sorunu çözemeyen Maarif Vekâleti meseleyi SİM'e havale etmiş, o da ne yapılacağına karar veremeyince Başbakanlığa 6 Ağustos 1936 tarihli başvuruyu gerçekleştirmiştir. Başbakanlık ise meseleyi bakanlar kurulunun gündemine almış ve bakanlıklardan görüş sormuştur.

Konuya dair bir mütalaaları olmadığını bildiren Milli Müdafaa, İktisat ve Ziraat Vekâletleri dışında görüşü sorulan bakanlıkların tümü Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na referansla bu çocuklardan Maarif Vekâleti'nin sorumlu olması gerektiği konusunda hem fikirdirler. Yazışma sürecinin bir noktasında Kültür Bakanlığı adını aldığı görülen Maarif Vekâleti ise ilgili kanunun gereğini neden yerine getiremeyeceğini açıkladığı ve Başvekâlet'e hitaben yazılmış yazısında (BCA, 178-234-1, Kültür Bakanlığı'ndan (Bakan Saffet Arıkan) Başbakanlığa, 31 Kanun-u evvel 1936) "*bu çocukların tahsil görebilecekleri parasız yatı okullarının ilkokul kısımlarının kapatılmış olduğunu, masrafları vilayetlerin verdikleri iştirak hisselerince karşılanan şehir yatı okullarının*[10] *ise mevcut talebelerinin bir araya toplanarak İstanbul'daki Dumlupınar ve Hâkimiyet-i Milliye yatı okullarına yerleştirildiğini, bu okullara üç yıldan beri talebe alınmadığından ilk sınıfları bulunmadığını*" dile getirmekte ve "*kısa bir zaman içinde bunların da kapatılarak yurt çapında sadece gündüz okulları uygulamasına geçileceğini*" eklemektedir. Altı yaşını bitiren kimsesiz çocukların "*yatı okullarında devlet hesabına parasız okutulacaklarına dair kanun maddesinde sarahat bulunmamasından dolayı bu çocukların tahsilleri bakanlığımızca temin edilememektedir*" diye devam eden açıklamada ücretleri Çocuk Esirgeme Kurumu gibi hayır cemiyetleri tarafından karşılandığı takdirde bahse

[9] 24 Nisan 1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 161. Maddesi'ne göre*"metruk çocukları altı yaşını ikmal edinceye kadar mahalli belediyeleri, belediye olmayan yerlerde köy heyeti ihtiyariyeleri himayeye mecburdurlar. Hususi müesseseleri olmayan yerlerde belediyeler bu çocukları icap ederse bir ücret mukabilinde bakılmak ve büyütülmek üzere aileler nezdine verirler. Altı yaşından sonra bu çocukların himayesi ve tahsil ettirilmesi Maarif Vekâletince deruhte olunur".*

[10] 1926 yılında kapatılan darüleytamların boşalttığı binaları kullanan şehir yatı okulları 1927-1931 yılları arasında faaliyet göstermiştir. 28 Mayıs 1928 tarihli ve 1074 sayılı Şehir ve Köy Yatı Mekteplerinin Suret-i İdaresi Hakkında Kanun hükümlerince bu yatılı okulların geliri yerel yönetimlerin bütçesinden ayrılacak yüzde onluk kısımla karşılanacaktır. 22 Temmuz 1931 tarihli ve 1867 sayılı San'at ve Yatı Mekteplerinin İdaresi Hakkında Kanun gereğince de bu okulların yönetimi vilayetlere bırakılmıştır.

konu olan çocukların İstanbul İl özel idaresince Zincirli Kuyu'da ilkokul çağına gelmiş çocuklar için açılmış olan ücretli pansiyona yerleştirilebilecekleri de hatırlatılmıştır. Altında Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın imzası olan yazı, ilköğrenimini bu şekilde bitiren "*metruk ve kimsesiz çocukların parasız ortaokul sınavlarına sokulabileceklerini, kazananların orta ve ertik (zanaat-meslek) okullarına, kazanamayanların da iş müesseselerine yerleştirilmelerinin mümkün olacağını*" beyan edip meselenin benzer durumda bulunan yurt genelindeki bütün kimsesiz çocuklar için geçerli bir sorun olduğuna işaret ederek son bulmaktaydı.

Dosyadaki belgelerden Maarif Vekâleti'nin bahse konu çocukların masrafını ödemesi ihtimalinden bahsettiği Çocuk Esirgeme Kurumu ile de temasa geçildiği görülmektedir. Dernek başkanı Fuad Umay bizzat Başbakan Celal Bayar'a hitaben kaleme aldığı cevabî yazıda (BCA, 178-234-1, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezinden (Genel Başkan Mehmet Fuat Umay) Celal Bayar'a, 25 Mart 1938) çocuk meselesini "*eski devirlerin acı miraslarından biri*" olarak nitelemekte ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun görevinin gün geçtikçe ağırlaştığından yakınmaktadır. "*Daha önceki dönemlerde okul çağına gelen çocukları Darüleytamlara devredip yerlerine ölüme daha yakın süt çağındaki kimsesiz yavruları alarak bakabildiklerini*" ancak Darüleytamlar kapatıldığından beri bu sürecin işletilemediğini üzgün bir dille anlatan Umay, okul yaşı gelmiş çocukları kurumda tutmaya devam ettikleri için yeni çocuklar için yer açılamadığını bildirmektedir. "*Bilhassa loğusa iken ölmüş köy kadınlarının ölüme mahkûm çocuklarına yardım edemez hale geldiklerini*" ve kurumun "*asıl gayesi olan çocuk ölümleri ile mücadeleden*" uzaklaşmaya başladığını anlatan Umay, "*bu durumun devamının yurt için de faydalı olamayacağı açık olduğundan okula gitme yaşı gelmiş çocukların hükümet himayesine devredilebilmeleri için girişimde bulunulmasını*" istemekteydi. Görüldüğü üzere Karşıyaka çocuk yuvasındaki çocukların okutulması için Maarif Vekâleti'nin Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan yardım isteği bumerang etkisi yaratmış ve Çocuk Esirgeme Kurumu sorunun ancak merkezi bir devlet kurumu aracılığıyla çözülebilecek bir boyutta olduğuna işaret ederek hükümetten sadece Karşıyaka'dakiler için değil kendi yuvalarındaki çocuklar için de yardım istemiştir.

Görüşü sorulan bakanlıklardan Adliye Vekâleti 30 Kasım 1936 tarihli cevabî yazısında, "*Medeni Kanun'un 273. Maddesi hükmüne binaen, manen metruk bir halde kalan çocuklar için alınacak tedbirlere dair masrafların devlet tarafından ödenmesi gerektiğini*" beyan ettikten sonra Maarif Vekâleti'nin Umumi Hıfzıssıhha Kanunu tarafından kendisine verilen bu koruma ve okutma işini yerine

getiremeyeceği anlaşılırsa ilgili kanunda değişiklik yapılmasını ve bu hükmün kaldırılmasını önermekteydi. Dahiliye Vekaleti cevabını yatı okullarının tasfiye edilmiş olmasının Maarif Vekaleti'ne kanunen verilmiş görevi ortadan kaldırmadığı ve sorumluluğun halen bu bakanlığa ait olduğu savı üzerine bina etmekteydi. Hariciye Vekâleti ise Vatandaşlık Kanunu'na göre Türkiye'de doğup da anası ve babası belli olmayan çocukların Türk vatandaşı olduklarını ve "*bu çocukların nafakasının sağlanması ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerinin insani olduğu kadar toplumun ve memleketin yüksek menfaatlerine de uygun bulunduğunu*" açıkladıktan sonra kanunun bu görevi Maarif Vekâletine verdiğini hatırlatmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı'nın önerisi bu çocukların himayesi işinin devlet tarafından sağlanacak ödenek ile Maarif Vekâleti, SİM ya da Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan birine yaptırılması idi. Maliye Vekâleti yatı okulları tasfiye edildiğine göre kimsesiz çocukların kendileri için açılacak özel bir müessesede bakım ve eğitimlerinin sağlanması gerektiği düşüncesindeydi. Kimsesiz çocukların korunmasını asli olarak Belediyeye ait bir hizmet olarak gördüğünü de belirten vekâlet, mevzuatta bir değişiklik yapılarak yaş sınırlaması gözetmeksizin bu çocukların sorumluluğunun belediyelere bırakılmasını tavsiye etmekteydi. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti ise Maarif Vekâleti bütçesine kimsesiz çocukların eğitim masrafları için bir ödenek eklenmesini ve bu para kullanılarak çocukların Çocuk Esirgeme Kurumu'na baktırılmasını uygun gördüğünü bildirmişti. SİM' e gelince, o da "*tam okul yaşına gelmiş ve hükümetin şefkat ve merhametinden başka hiçbir yerleri bulunmamış olan bu çocukların yüzüstü kalmaları kabul edilemeyeceğinden*" bu çocuklar ve onların durumunda olan diğerlerinin eğitim ve bakımlarının hükümetçe sağlanması gerektiği kanaatindeydi (BCA, 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'nden (Bakan Dr. Hulusi Alataş) Başvekâlete, 13 Kanun-u evvel 1937).

İlgili görüşler toplanıp nihayet 7 Nisan 1938 tarihli bakanlar kurulu toplantısında görüşülmüş ve soruna çözüm bulması gereken bakanlığın SİM olduğuna karar verilmiştir. Başvekâletin ilgili yazısında, yaklaşık iki yıl kadar önce Karşıyaka'daki kimsesiz çocuklarla ilgili ne yapılması gerektiğini sormuş olan SİM'e "*bu hususta tarafınızdan bir tedbir düşünülmesi tensip edilmiştir*" denilmektedir (BCA, 178-234-1, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nden Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne, 8 Nisan 1938).

1939 yılına gelindiğinde sorunun halen çözülememiş olduğu ve Başvekâletin talebi üzerine SİM tarafından Çocuk Esirgeme Kurumu ile yeniden temasa geçildiği görülmektedir. Her ne kadar kuruma gönderilen tezkere dosyaya eklenmemişse de

SİM'in ilgili yazışmalara dair Başvekâleti bilgilendiren yazısından (BCA, 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nden (Vekil Dr. Hulusi Alataş) Başvekâlete, 21 Haziran 1939) anlaşıldığı üzere, bu kez Karşıyaka'daki yuvada kalan ve okul yaşı gelmiş olan kimsesiz çocukların Çocuk Esirgeme Kurumu nezaretinde işyerlerine çırak olarak yerleştirilmelerinin mümkün olup olmadığı sorulmuştur. Verilen cevapta "*çocukların müsait sinne geldikçe emniyet edilecek esnaf ve teşekküller yanına çırak verilerek kısa bir zamanda hayatlarını kazanabilecek bir hale getirilmeleri kurumun esasen ilk teşekküllerinden beri tatbik etmek istediği bir usul ise de, kanun, on ikiden aşağı yaşta bulunan çocukları işten men etmekte bulunduğundan*" böyle bir uygulamanın gerçekleştirilemeyeceği bildirilmiştir. On iki yaşını aşmış olan kimsesiz çocukların iş yerlerine çırak olarak verilmeleri halinde bile bu çocuklara uzun bir süre yatacak yer sağlanması gerektiği ve kurumun teşkilat ve gelirinin bunu sağlamaya uygun olmadığı da belirtilmiştir. Sadece sınırlı sayıdaki süt ve mama çocuklarını himaye edebilecek bir kapasitesi olduğunu ısrarla tekrarlayan Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bu cevabını değerlendiren SİM, yapılan teftişlerde kurumun küçük çocuklara verdiği bakım hizmetinde bile pek çok eksikliklerin tespit edildiğini ve okul çağı çocuklarının sorumluluğunu alacak bir durumda olmadığını teyit etmektedir. SİM'in bu aşamada yeni bir öneriyle soruna çözüm bulmaya çalıştığı görülmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun altı yaşını bitirmiş kimsesiz çocukların bakım ve eğitiminden Maarif Nezareti'ni sorumlu tutan 161. Maddesinin değiştirilmesini ve çocukların çalıştırılabilmesi için kanunun öngördüğü alt yaş sınırı olan on iki yaşına gelinceye kadar bu çocuklara belediyeler tarafından bakılmaya devam edilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını öneren SİM, korunmaya muhtaç çocuk işini belediye mesaisi olarak gören Maliye Vekâleti'nin görüşüne yakınlaştığı izlenimini vermektedir. Belediyeye ait kurumlarda bakılıp ilkokula gönderilen çocukların iş yaşına girdikleri zaman devlete ait fabrika ve iş yerlerinde çalıştırılabilmeleri ve oralarda barındırılabilmeleri için gerekli teşkilatın yapılmasını zorunlu gördüğünü ifade eden SİM, konuya ilişkin son kararın elbette Başvekâlete ait olacağını da eklemektedir.

Dosyadaki son belge yine 1939 yılına aittir ve SİM'den Başvekâlet'e gönderilmiş bir değerlendirme yazısıdır (BCA, 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muvavenet Vekâleti'nden (Vekil Dr. Hulusi Alataş) Başvekâlete, ay ve gün tarihi okunamıyor, 1939). Kendilerine havale edilmiş bulunan kimsesiz çocuklar konusu dosyasının yeniden gözden geçirildiğini ve gerek Çocuk Esirgeme Kurumu'nun gerekse bakanlıkların görüşlerinin tekrar okunduğunu anlatan Sağlık Bakanı Dr. Hulusi Alataş, bu çocukların bakım ve eğitiminin belediyelere ya da hayır

cemiyetlerine bırakılmasına mevcut yasal mevzuat çerçevesinde olanak bulunmadığını bildirmektedir. Bakana göre "*bir millet camiasında içtinabı kabil olamayan türlü amillerin tesiri ile daima bir kısım metruk çocukların bulunabileceğini kabul etmek zaruridir*". Bu durumdaki çocukların devlet korumasından mahrum ve çevrenin her türlü kötü etkisine maruz bırakılmalarının, mensubu oldukları toplum için "*sadece faydasız değil ama muhtemelen zararlı birer unsur*" olarak yetişmelerine yol açacağına işaret eden Bakan Alataş, "*bahtsızlıkları yüzünden ana ve baba kucağından ayrı düşmüş bu kimsesiz vatan yavrularının, tahsil çağına girmiş oldukları bir yaşta, sokaklarda umumun merhametine terk edilemeyecekleri aşikâr ve ancak millet ve hükümetin şefkat ve himayesi altında yetiştirilmeleri tabii ve zaruri görülmüştür*" diye devam etmektedir.

Böylece SİM'in aradan geçen zamanda ödün vermek zorunda kaldığı en baştaki önerisine geri dönerek çocuk koruma sorumluluğunun hükümet (yani merkezi devlet) tarafından üstlenilmesi ve buna uygun bir teşkilatlanmaya gidilmesi talebini yinelediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede çözüm önerileri geliştiren SİM, Maarif Vekâletince yakın zamanda tasfiye edilmiş yatı okullarının tekrar açılması ya da yurdun çeşitli yerlerinde kimsesiz çocukların eğitimini sağlamaya yönelik özel amaçlı bazı yatı okullarının açılması ve eğer bunlar gerçekleştirilemiyorsa masrafları tamamen devlet tarafından karşılanmak üzere metruk çocukların bakım ve eğitimlerinin hayır cemiyetlerine gördürülmesi şeklinde üç yoldan hangisi daha uygun bulunursa ona göre yeni bir kanun yapılmasını ve "*bu bahtsız yavruların mukadderatlarının devlet eliyle düzeltilmesini*" Başvekâlet'e arz etmektedir.

Görüldüğü üzere Karşıyaka belediye yuvasında yedi yaşına basmış on altı kimsesiz çocuğun 1936'da başlayan ve erken cumhuriyet bürokrasisini yıllar boyunca meşgul eden acıklı serüveni bir sonuca bağlanamamıştır. Hiçbir kurumun kendi sorumluluğu olarak görmediği çocukları sahiplenen çıkmamıştır. Söz konusu çocukların akıbetine dair dosyada herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

**4. Vakanın Değerlendirilmesi**

Altı yaşını dolduran kimsesiz çocukların korunması ve eğitilmesi sorumluluğunu Maarif Nezareti'ne vermiş olan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun ilgili hükmünün uygulanmasının yatılı okulların ilkokul kısımlarının kaldırılması nedeniyle imkânsız hale gelmiş olduğu anlaşılınca devletin yürütme erkini oluşturan en üst kurumlar düzeyinde üç yıl boyunca bu çocuklarla ilgili soruna çözüm aranmıştır. Bu süreçte iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi evlat edindirme kurumuna başvurulmasının bir seçenek olarak görülmemiş olmasıdır.

İkincisi ise altı yaşını henüz doldurmuş çocukların bedenen çalıştırılmasının bir seçenek olarak düşünülebilmiş olmasıdır.

Henüz koruyucu aile uygulamasına yabancı olsa da Türk hukuk sistemi 1926 yılında yürürlüğe giren 743 sayılı Medeni Kanun aracılığıyla evlat edinme kurumuyla tanışmış bulunuyordu.[11] İslam hukuku evlat edinmeye cevaz vermediği için, mahkeme kararıyla gerçekleşen bir hukuki işlem üzerinden kişinin nüfusuna geçirip soyadını vererek ve miras haklarından yararlandırarak evlat edinmesi uygulaması cumhuriyet rejimiyle mümkün olabilmişti. Osmanlı devleti zamanlarında kimsesiz ya da yakınları tarafından bakım verilemeyecek koşullarda bulunan küçük çocukların 'besleme', 'ahretlik', 'evlatlık' gibi isimlerle herhangi bir soy bağlarının bulunmadığı varlıklı ailelerin hane halkına dahil edilmeleri ve bu evlerde ücretsiz emek statüsünde çalıştırılmaları söz konusuydu. Yakınları tarafından imzalanan iş akitleriyle (icâr-ı sağîr) varlıklı ailelere verilen yoksul çocukların yanı sıra kimsesiz ve metruk çocukların bir iş akdine konu edilmeksizin 'evlatlık' olarak verildiği görülmekteydi. Bu çocukların dahil oldukları hanelerde gördükleri muamele çeşitlilik göstermekle beraber aile ile herhangi bir hukuki bağları mevcut olmadığı için denetlenebilir ve hesap sorulabilir bir nitelik taşımıyordu. Bazı yazarlarca Osmanlı devletinde köleliğin yasaklanmasının ardından onun bir tortusu ya da formel kölelik ile ücretli hizmetçilik arasında bir geçiş uğrağı şeklinde değerlendirilen (Özbay 12) evlatlık-ahretlik kurumu, erken cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirmiş görünmektedir. Evlatlık kurumu açısından Medeni Kanun'da öngörülen hukuki normatif çerçeve pratikte karşılığını bulamamış ve evlatlık, ev içi hizmetlisi statüsünde yaşayan ve yeni yasal düzenlemelere rağmen sayıları hiç de azalmadığı anlaşılan çocuk grubunu tarif eden bir kavram olmayı sürdürmüştür. 'Besleme' alma uygulamasını yasaklayan bir kanunun 1963 yılında çıkarılmış olması bile bu olgunun toplumda ne kadar yaygın ve uzun soluklu tezahür ettiğine delil kabul edilmektedir. [12]

[11] 17 Aralık 1926 tarih ve 743 sayılı Medeni Kanun'un 253. Maddesine göre *"Evlat edinme hakkı en az kırk yaşında olup da nesebi sahih füruu bulunmayanlara münhasırdır. Evlat edinen kimsenin evlatlıktan en az on sekiz yaş büyük olması şarttır".*

[12] 27 Aralık 1963 tarih ve 361 sayılı "Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun"un 1. Maddesi d bendinde *"bir çocuğun veya 18 yaşından aşağı temyiz kudretini haiz bir kimsenin gerek anne ve babası yahut bunlardan biri gerekse varisi tarafından şahsını veya işini istismar maksadıyla bedel mukabilinde veya bedelsiz diğer bir şahsa devrine müsait olan herhangi bir uygulama ve gelenek"* köleliğe benzer uygulama ve geleneklerden sayılmıştır.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi pronatalist kaygılarla hareket eden kimi isimler evlat edinmeyi teşvik eder yazılar yazmışlarsa da (Özman 199) evlatlık kurumu erken cumhuriyette yıldızı parlak bir imaj çizmez. Üzerine besleme-ahretlik kurumunun gölgesi düşmüş bir 'evlatlık' anlayışı ve uygulamasının kurucu kadroların ve rejim destekçisi entelijansiyanın bilişsel haritasında son derece olumsuz izler bıraktığı gerek Himaye-i Etfal'in çeşitli açıklamalarından gerekse çocukların okuması için yazılmış edebi metinlerden fazlasıyla anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında kimsesiz çocuklar için bakım ve/veya eğitim verilecek başka bir yer bulununcaya kadar geçici ve kısa süreli bir tür sığınak gibi işlev görmeye ve bu çocukların başka kurumlara dağıtımını olabildiğince hızlı gerçekleştirerek yeni çocuklara yer açmaya çalışan Himaye-i Etfal'in yuvalarından bazı çocukların uygun görülen ailelere evlatlık olarak verilmesi söz konusu olmuştur. Evlatlık olarak verilen çocukları alan aileler hakkında ön araştırma yapan ve çocuklara kötü muamele edilmemesi konusunda gerekli telkinlerde bulunan Himaye-i Etfal'in devam eden süreçte bir teftiş mekanizması işlettiği ve evlatlık alınan çocukların hemen hepsinin ev işlerinde hizmetçi gibi çalıştırıldığı anlaşıldığından evlatlık uygulamasından uzaklaşmaya başladığı bilinmektedir (Okay 31-33). Bu kararla uyumlu olarak kurumun 1926 yılına ait faaliyet raporunda sadece "*74 çocuğun yardımsever ailelerin nezdine verildiği, 86 çocuğun fabrikalara, 129 çocuğun esnafın yanına ve 707 çocuğun dar'ü-l mesailere*" (kadın ve çocukların iş öğrendiği ve çalıştığı dikim atölyeleri) yerleştirildiği açıklanmıştır (Çakır 211).

Himaye-i Etfal'in yayın organı olan *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinin 1926 yılına ait bir sayısında "Sorulan Suallere Cevap" kısmında "*Himaye-i Etfal bünyesinde bakılmakta olan kız çocuklarının evlatlık verilip verilmediği*" şeklindeki soruya "*İlk teşekkülümüz zamanlarında verdiğimiz kız çocuklarına hizmetçi muamelesi yapıldığından evlâtlık vermekten sarf-ı nazar ettik. Himayemizdeki çocukları müesseselerimizde kendi evlâdımız gibi yetiştirmek en büyük emelimizdir*" ("Sorulan Suallere Cevap" 40) şeklinde cevap verildiği görülmektedir. Aynı yayın organının çeşitli sayılarında yayımlanan ve Aka Gündüz, Yakup Kadri, Şükufe Nihal gibi dönemin ünlü yazarlarının imzasını taşıyan çok sayıda yazıda da kimsesiz ve yoksul çocukların 'evlatlık' alınarak her türlü şiddete ve sömürüye açık bir şekilde yabancı bir hanede yaşamaya zorlanması nefret ve teessüf konusu edilmiştir. (Sınar Çılgın 111-113). Evlatlık verme yerine "can analık" ve "can babalık" adı altında bir tür sponsorluk yöntemi icat eden Himaye-i Etfal, hayırsever bireylere kurumda bakılmaya devam eden çocuklar arasından "can evladı" olarak seçtiği çocuğun

bakım masraflarına katkıda bulunma, sağlığıyla meşgul olma, Süt Damlasına gelerek sevip okşama ve bayramlarda giydirme çağrısında bulunmaktaydı. "*Can analığını, can babalığını kabul eden zâta bir levha-i şükran takdim ve ayrıca müessesede başka biri de namına ta'lik edilmekte*"ydi (Çakır 111)

1933 yılının 23 Nisan Çocuk Haftası kutlamaları münasebetiyle *Akşam* Gazetesi'ndeki yazısını bayram kutlayacak hali olmayan çocuklara ayıran erken cumhuriyet dönemi Kemalist rejimin ünlü polemik kalemlerinden Vâlâ Nureddin'in ifadesiyle:

> Mesela kahvelerde ve sair yerlerde çıraklık edenler… Evlerde evlatlık 'ahretlik' olanlar… Bunları, insafsız insanlar Kurun-u Vusta esirleri gibi kullanmaktadırlar… Uyandıklarından uyuyacaklarına kadar mütemadi çalışma… Hatta tatlı çocukluk uykuları arasından bile uyandırılırlar: "Kalk! kahve pişir!..." bu yavruların adedi pek çoktur…Ve hiçbir inkişaf ihtimalleri mevcut değildir; kavrulup kalırlar…Cemiyetin yüz karasıdırlar. (Vâlâ Nureddin)

Kısacası erken cumhuriyet döneminde çocukluk olgusuna modern çocukluk nosyonunun prizmasından bakan okur-yazar elit açısından hem evlatlık kavramının hem de evlatlık alma pratiğinin çağrışımları olumsuzdur ve sicili kötüdür.[13] Siyasi karar vericiler çocuk koruma işini sivil topluma havale etmeye çalışırken evlatlıktan hizmetçiliği anlayan mevcut aile kurumuna güvenmemekte, cumhuriyetin yeni ailesini inşa edene kadar halktan çocuğun 'değerini' bilecek Himaye-i Etfal gibi kurumsal sivil inisiyatiflere mali yardımda bulunmasını istemektedir.

Bu dönemde evlatlık verme pratiğine olumsuz yaklaşıldığını gösteren bir başka örnek yine cumhuriyet arşivlerinden çıkan ve 1945 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından kimsesiz ve yoksul çocuklar hakkında hazırlanmış bir rapordur (BCA, 179-236-11, Kimsesiz ve Yoksul Çocuklarla İlgili Sağlık Bakanlığı'nın Hazırladığı Rapor, 16 Ekim 1945). "*Küçük yaşta olan kimsesiz çocukların ilk bakımda hususi şahıslara evlatlık olarak verilmesi yerinde gibi görülüyorsa da gerek çocuk gerek aile durumu bakımdan birçok aksaklıklara yol*

[13] Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisinin "manevi evladı" olarak anılan bir grup çocukla bağ kurması ve bu çocuklarla geçirdiği zamanların sıklıkla görsel olarak belgelenmesi ve kamuoyuyla paylaşılması, sadece çocuk yetiştirme değil aynı zamanda evlat edinme ve evlat edinilen çocuklara gösterilmesi gereken muamele konusunda da topluma model oluşturma ve somut şekilde örnekleme motifiyle hareket edildiğini düşündürmektedir. Evlatlık kurumunun olumsuzlanan pratiklerinin terk edilmesi ve evlatlık ile evlat edinen arasındaki ilişkinin karnını doyurma ve yatacak yer verme karşılığında hizmetçilik ettirme matrisinden çıkarılarak sevgiyle bağlanma, şefkatle koruma ve ebeveynlik etme gibi tercihler üzerinden yeniden kurulması için çaba gösterilmesi, çocuğun anlamı ve değeri konusundaki erken cumhuriyet dönemi söylemsel seferberliğiyle uyum içindedir.

*açtığı muhtelif vesile ve tecrübelerle bilinmekte olduğundan, bakanlığımız bu tedbirin yerinde bir kıymet taşıdığına kani bulunmamaktadır*" denilen raporda evlatlık verme işinin istisnai bazı koşulların bir araya gelmesi halinde düşünülebileceği ama bu tedbirde ısrar etmemenin daha doğru olacağı belirtilmiştir.

Erken cumhuriyette evlatlık alma pratiği üzerine fotoğraf okuma ve sözlü tarih yöntemleri kullanılarak yapılan bir çalışmada da işaret edildiği üzere evlatlıklar *'evlat' olarak bir akraba söylemiyle aileye katılmış olsalar da* "*özel alana sıkıştırılmış hayatlar yaşamışlar ve eğitim seferberliğinde yer alamayıp daha çok ev içi hizmetinde kullanılmışlardır*" (Acar 44). Evlatlıkların "*ulus-aile*"yi kuran ve kutsayan eğitim olanağını kullanamamış yani topluluğa kabul göstergesi olan geçiş ritüelini pratik edememiş olmaları onları ötekileştirmiş ve yazarın ifadesiyle "*fotoğrafın sınırına yerleşmiş bu çocuklar aslında birçok anlamda sınırın dışına itilmiştir; evlat olmanın sınırına girememiş, ulus-devletin gelecek emanet ettiği çocuklar ve gençler olma sınırını aşamamış ve ulus-ailenin üyesi olamamışlardır*" (Acar 59, 150-159).

Elimizdeki vakada evlatlık vermek bir seçenek olarak görülmemiştir ancak çocukların devlet eliyle bir işe yerleştirilmeleri yani çalıştırılmaları ihtimali birkaç kez gündeme gelmiştir. Çocukların evlatlık adı altında ev içinde ücretsiz emek statüsünde çalıştırılmasını kabul edilemez bulan ve evlat edinme kurumunu mevcut pratikleri yerinden edecek şekilde hukuki esaslara bağlayarak düzenleyen erken cumhuriyet devletinin burada incelenen somut vakada çocukların çalıştırılmasını bir çözüm olarak tartışabilmiş olması ilk bakışta çelişik gibi görünmektedir. Daha yakından bakıldığında ise devlet eliyle ya da Çocuk Esirgeme Kurumu'nun nezaretinde bir işe yerleştirilme durumuna çıraklıkla başlayan bir tür mesleki 'eğitim' gözüyle bakıldığı anlaşılmaktadır. Çocukların evlatlık olarak alındıkları hanelerde vasıfsız ve güvencesiz iş gücü olarak çalıştırılmalarındansa gelecekte hayatlarını kazanmalarına olanak sağlayacak bir mesleği öğrenmeye yönelik şekilde çalışmaları tercih edilmiş görünmektedir. Elbette ideal olan altı yaşını henüz doldurmuş çocukların çırak olarak mesleki 'eğitim'in değil ilkokul öğrencisi olarak akademik eğitimin ilk aşamasına dahil olmaları ve yukarıda sözünü ettiğim geçiş ritüelini pratik ederek ulus topluluğunun bir üyesine dönüşmek için gereken ilk adımı atmaları idi. Ancak içinde bulunulan koşullarda okula gönderilemeyecekleri anlaşılan, evlatlık verilmeleri de uygun bulunmayan kimsesiz çocukların çalışmaya başlamak dışında kalan 'alternatifleri'nin sokak çocuğu olmak, 'serseri' olmak, dilenmek, suç işlemek, kriminal eylemlerde

kullanılmak vb olduğu düşünüldüğü için çalışmaya başlamaları daha iyi bir seçenek olarak görülmüştür.

Erken cumhuriyet döneminde suça sürüklenmiş çocuklar grubunun korunmaya muhtaç diğer çocuk gruplarıyla aynı düzlemde ele alınmadığı, 'suçlu' çocukların çocuk koruma alanında yapılan yasal düzenlemelerin dışında bırakıldıkları ve ısrarla ceza mevzuatı kapsamında değerlendirildikleri bilinmektedir (Karataş ve diğerleri 18). Çocuk hakları savunucuları tarafından uzun yıllar boyunca eleştirilen bu durum 2005 yılında Çocuk Koruma Kanunu'nun çıkarılmasına kadar devam etmiştir. [14]

Bu ısrarın sürdürülmesinde çocuk olmaya atfedilen ve erken cumhuriyet dönemi elitlerinin çocukluk kavrayışında da kurucu bir rol oynayan 'masumiyet' unsurunun suç eylemiyle birlikte kaybedilmiş olduğu düşüncesi etkili olmuş görünmektedir. Suç işleyen çocuğun masumiyetini kaybederek çocukluk evreninin bir üyesi olmaktan çıktığı ve bunun bir sonucu olarak da devletin koruma ve şefkatine mazhar olma hakkını kaybettiği şeklinde bir muhakeme işletilmiştir. (Çiçek, "Unclaimed Forlorn Monsters…" 127-158) Bir başka deyişle suç işlemeye aklı eren ve bunu eyleme dökebilen kişinin artık çocuk kabul edilmemesi gerektiği var sayılmış, ancak bu kişinin yaşının küçüklüğü hafifletici sebep olarak değerlendirilip cezada indirim yoluna gidilmiştir. Bu anlamda erken cumhuriyet yasa yapıcılarının ve dayanak aldıkları toplumun suç ve cezaya ilişkin ethosunun perspektifinden bakıldığında suçlu çocuk kavramı bir tür oksimoron gibidir, suçun olduğu yerde çocukluk yitirilmiştir ve suç işlemiş yaşı küçük kişi, suç işlememiş dolayısıyla çocukluğunu korumakta olan diğer yaşı küçük kişilerle aynı düzlemde değerlendirilmemelidir. Suça karışmış çocuğun rehabilite edilmek yerine yetişkinlerle aynı cezai adalet sisteminde yargılanması ve mahkûm edilmesi sonucunu doğuran bu anlayış, erken cumhuriyet elitlerinin referans aldıkları modern çocukluk nosyonunu da selektif bir şekilde benimsediklerini göstermektedir. Çünkü Batı menşeili modern çocukluk nosyonu çocuğu masumluğu üzerinden tarif etmekle beraber onu kendine özgü örselenebilirlikleri ve fiziksel ve bilişsel eksiklikleri olan bu nedenle de kolayca hata yapabilir bir canlı şeklinde kavramaktaydı. Eylemleri yetişkinlerle aynı ölçütlere tabi şekilde değerlendirilmemesi gereken bu canlının toplumsal normları ihlal etmesi halinde

[14] 3 Temmuz 2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 1. Maddesinde "*Bu kanunun amacı korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir"* diyerek bu ikiliğe son vermiş ve suça karışmış çocukları da korunmaya muhtaç çocuk kategorisine dahil etmiştir.

devreye girmesi beklenen cezai değerlendirme ve rehabilitasyon sistemleri bu kavrayışın bir getirisi olarak 19. Yüzyıl sonlarından itibaren Batı'da oluşmaya başlamıştı. Türkiye'de ise çocuk mahkemeleri 20. Yüzyılın son çeyreğinde kurulabilmiştir. Eklemek gerekir ki Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kuruluşu öncesinde ve sonrasında 'suçlu' çocukların cezalandırıcı değil rehabilite edici pratiklere tabi tutulması yönünde toplumdan siyasi karar vericilere doğru yönelen güçlü bir talep ortaya çıkmamış ve mahkemelerin kuruluşunda ifadesini bulan siyasa dönüşümü tabandan gelen baskılarla değil devletin modern dünyada uygulanan usullere uyum sağlama şeklindeki kaygıları ile mümkün olabilmiştir (Çiçek, "Mapping the Turkish Republican Notion…" 268).

Modernleşmeci elitlerin modern çocukluk nosyonuna düştükleri şerhin ve toplumun suçluları cezalandırma pratiklerini yöneten adalet felsefesinin matrisinde sıkışıp kalan erken cumhuriyet dönemi 'suçlu' çocukları için ulus topluluğunun kıymetli üyelerine dönüşme ihtimali yok denecek kadar azdı. Rejimin değerlerini içselleştirip yeniden üretecek olanların hapishanelerin sübyan koğuşlarından değil okulların tebeşir kokan sınıflarından çıkması beklenmekteydi. Ancak suçla teması olmamış kimsesiz çocuklar için halen bir umut vardı: küçük yaşta bir meslek edinip çalışma yaşamına katılmak ve topluluğa çeperlerden tutunarak da olsa dahil olabilmek. Ulusun çocuklarına, çocukluğa biçilen normatif çerçevenin dışına çıkmadıkları müddetçe *parens patriae* rolünü oynamayı üstlenmiş görünen erken cumhuriyet devleti, gerekli tedbirler alınmazsa suça karışacağı ve bundan dolayı çocukluğun dünyasından dışlanacağı düşünülen kimsesiz çocukları, bir işe yerleştirme yoluyla normun ve çocukluğun sınırları içinde tutmayı ummuştur. Kimsesiz çocukların çocukluklarını muhafaza edebilmeleri ancak kendi hayatlarını kazanmak için çalışmalarıyla mümkün görülmüştür ki bu da modern çocukluk nosyonunun çocukluğu yetişkinlere ait kaygı ve uğraşılardan azade yaşanması gereken bir masumiyet evresi olarak gören yaklaşımıyla uyumsuzluk içindedir. 'Suçlu' çocuğu korunmaya muhtaç çocuklar kategorisinde görmeyen erken cumhuriyet elitleri kimsesiz çocuğun da çalışıp para kazanması halinde çocuk olarak görülmeye devam edeceği yönünde bir izlenim oluşturmaktadırlar. Her iki durumda da söylemsel enstrümanlar düzeyinde tümüyle kucaklanmış görünen modern çocukluk anlayışının uygulamada selektif bir şekilde benimsendiği gözlenmektedir. Elbette meslek öğrenen çocuğun asgari düzeyde temel eğitimden de geçirileceği, böylece yurttaş olmanın gereklerini yerine getirebilecek bir vasatta hayatını sürdürebilmesine olanak sağlanacağı düşünülmüş olmalıdır. Bu asgari eğitimin erkek çocukları için askerliğe kadar ertelenmesi de mümkündü.

Kimsesiz olmayan yoksul çocukların bile okula gidemeyerek ya da okul dışı saatlerde çalıştığı ve kanunen öngörülen çalışma yaşı alt sınırının on iki olduğu bir konjonktürde, altı yaşını yeni doldurmuş kimsesiz çocukların suça bulaşmak yerine devlet gözetiminde çalışmaya başlaması başbakanlık ve diğer bazı bakanlıklar için kabul edilebilir görünmüşse de hem Çocuk Esirgeme Kurumu hem de Sağlık Bakanlığı yaş sınırını hatırlatarak bu ihtimalin devreden çıkarılması gerektiğine işaret etmişlerdir. Aylak olmayı kötülüğün ve ahlaksızlığın kaynağı, çalışmayı ise bunların panzehiri olarak gören II. Meşruiyet dönemi siyasi elitlerinin çizmeye başladığı söylemsel haritayı devralan ve daha rafine hale getiren cumhuriyet elitlerinin çalışmaya onur kırıcı ve alçaltıcı değil bilakis yüceltici bir anlam yüklemeleri de kimsesiz çocukların çalıştırılması fikrinin telaffuzunu kolaylaştırmış olmalıdır. Özbek'in de işaret ettiği gibi "*geç 19. Yüzyıl Osmanlı elitlerinin aylaklığa ilişkin kavrayışı ulusun refahını toplumun üyelerinin üretkenlik kapasitesine bağlı gören ve çalışmayı her birey için toplumsal bir görev addeden yeni toplum ve ekonomi anlayışı ile paraleldir*" (Özbek, *'Beggars' and 'Vagrants'* 784; Özbek, *II. Meşrutiyet İstanbul'unda* 36-38). 31 Mart Vakası'nın ülkenin siyasi ikliminde yarattığı çalkantıların devam ettiği bir ortamda, Osmanlı parlamentosunun aylaklık ve serserilik edenlerin yargılanıp zorunlu çalışmaya tabi tutulmasını öngören ve ilhamını Almanya ve Belçika gibi ülkelerin tarım kolonileri uygulamalarından aldığı anlaşılan bir yasa (8 Mayıs 1909 tarihli Serseri ve Mazanne-i Sû Eşhas Hakkında Nizamname) çıkartabilmiş olması, konuya verilen önemi göstermesi açısından çapıcıdır (Özbek, *Beggars' and 'Vagrants'* 791-795). Bu minvalde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun uzun yıllar boyunca çıkardığı *Gürbüz Türk Çocuğu* ve *Çocuk* gibi dergilerde tembelliğin çocuğun karakterinde en çok olumsuzlanan niteliklerden biri olması tesadüf değildir. İsmet İnönü'nün "*çok çalışkan adam istiyoruz, geçirdiğiniz mesai hayatında, bir gün belki size ağırlık veren hayattan kurtulacağınız hayalini zihninizden çıkarmayınız*" (İnönü'den akt. Kılınç 135) sözleri bu yayınların adeta düsturudur.

Çalışmaya toplumsal 'hastalıklara' ve ahlaki çözülmeye karşı bir deva işlevi yükleyen ve erken cumhuriyet dönemi örgün eğitim ethosunun omurgasını oluşturan[15] bu bakış açısının kimsesiz çocuklar sorununun çözümü için de aynı çareye başvurmayı düşünmesi şaşırtıcı değildir. Yoksulluk sınıfsal dinamiklere sahip toplumsal bir olgu olmaktan çok çalışmanın erdemiyle aşılabilecek bireysel bir statü gibi sunulduğu için, kimsesiz ve yoksul çocuğun kurtuluşunun

[15] Çalışma etiği konusunda ilköğrenim düzeyindeki öğrencilere yönelik telkinler için bkz: (Sadreddin Celal 16-17).

çalışmaktan geçtiği fikrinin kolayca yeşerebileceği bir düşünsel iklim oluşabilmiştir. Yeni rejimin modernleşme sürecinde referans aldığı Batılı ülkelerde suça karışmış ya da yoksulluk ve kimsesizlikten dolayı her an suç işleme ihtimali olabilecek korunmaya muhtaç çocukların fiziki çalışma yöntemiyle terbiye ve rehabilite edilmesi uygulamalarına sıklıkla rastlanıyor olduğu da hatırda tutulmalıdır (Gear 125-132; Dekker 137-138). Dahası, Osmanlı devletinde Tanzimat döneminden itibaren kimsesiz çocuk sorununa yanıt olarak üretilen ıslahhane-sanayi mektebi gibi kurumların barındırdıkları beş ila on üç yaş arası çocukları terzilikten marangozluğa ve deri işlemeciliğine kadar çeşitli alanlarda yetiştirdikleri, bu "*öğrenci-işçi*"lerin üretimleriyle kaldıkları kurumun bütçesine önemli bir katkıda bulundukları (Koç 114, 121) ve Birinci Dünya Savaşı sırasında faaliyete geçen Darüleytamların toplumsal cinsiyet esasına göre içeriklendirilmiş meslek eğitimi veren (Erkan ve Erkan 64) bir tür iş yurdu işlevi gördükleri[16] bilinmektedir. Himaye-i Etfal de kuruluş yıllarından itibaren koruması altındaki üç ila dokuz yaş arası çocukların çalışarak iş öğrenmesini hedefleyen Sanat Evi, Ziraat Yurdu gibi işletmeleri (Sarıkaya 90-92) hayata geçirmiştir. Böylesi bir tarihsel ve düşünsel arka plandan Karşıyaka'daki kimsesiz çocukların çalıştırılması düşüncesine sıçramak zor görünmemektedir.

Kısacası vakanın gerçekleştiği tarihsel dönemeçte kimsesiz çocukların çalışması olağan karşılanmaktadır. Erken cumhuriyet devleti, sorunu çözecek mali kaynakları olmadığından mevcut durumu yasal düzenleme konusu yapmaktan ve kısmi ve palyatif önlemler almaktan öteye gidememektedir. Bu durum 1928 yılında çıkarılan ve "*öksüz ve kimsesiz çocuklardan kendi hayatını gündelik kazancıyla temine çalışan ve küçük hizmetlerle ancak ekmek parasını kazanan köfteci, hamal ve emsali işçi çocukların geceleri yangın yerlerinde ve çarşı köşelerinde geçirmemeleri için*" (Uluğtekin 10) belediye bütçelerinden pay ayrılarak barınma olanakları sağlanmasına dair düzenlemeden çocukların hangi işlerde ve hangi sürelerle çalıştırılabileceğine ilişkin hükümler içeren 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha ve 1936 tarihli İş Kanunu'na kadar çeşitli örneklerde ifadesini bulmuştur. 1940 yılına gelindiğinde ise devlete ekonomik yaşama olağanüstü düzeyde müdahale olanağı

[16] Osmanlı parlamentosunda gerçekleşen müzakerelerde Darüleytamların ticaret, tarım ve sanayi alanlarında doğrudan üretici konumunda yer almasının bu kurumların kuruluş amacına aykırı olduğu ve buralarda güdülecek amacın kimsesiz çocuklara *"güzel bir talim ve terbiye temin etmek"* olması gerektiği yönünde itirazlar dile getirilmişse de mesleki eğitim verilmesi ve buna yönelik uygulama yaptırılması yani çocukların çalıştırılması fikri ağır basmıştır. Müzakerelere ve Darüleytamların ticari, sanayi ve tarım alanındaki uygulamalı eğitimlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz: (As).

tanıyan Milli Korunma Kanunu ile çalışma yaşamında çocuklara kısmen de olsa koruma sağlayan mevcut yasal hükümler bile askıya alınacaktır.[17]

**Sonuç**

Çoğunluğu politik-bürokratik ve askeri kadrolardan devşirilmiş ve kültürel sermayeleriyle uyumlu bir ekonomik sermayeye sahip olmayan erken cumhuriyet dönemi siyasa üreticilerinin söylemsel düzlemde yarattıkları ideal çocukluk anlayışının bir hayli 'lüks' olduğu, ülke ekonomisinin haşin gerçekleriyle ve kaynakları elinde bulunduran ticari ve tarımsal sermaye sahibi kesimlerin tercihleri ile uyuşmadığı, geniş yoksul kitlelerin hayatta kalma mücadelesinde de bir karşılığı bulunmadığı görülmektedir. Kimsesiz, yoksul ve 'suçlu' çocuklar için çocukluğun anlamı mevcut koşullara uyum sağlayacak şekilde mütemadiyen yeniden inşa edilmiştir. Modern çocukluk nosyonunun normatif çerçevesinden yansıyan ideal çocukluk ve ona methiyeler düzen resmi söylem ile norm dışında kalan çocukların gerçek deneyimleri arasındaki makas da giderek açılmıştır.

1959 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Lütfü Kırdar ile yapılan bir gazete mülakatında kendisine "*kimsesiz çocukların cemiyet için kaybolmuş ve hattâ muzır unsur haline gelmiş sayılacak derecede ihmali faciası*" nın (akt. Özbek *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik* 215-216) neden bu zamana kadar önlenemediği sorulduğunda verdiği cevap, erken cumhuriyet devletinde kamunun kıt kaynakları tahsis edilirken Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin içtimai muavenet değil sıhhat kısmının öncelikli görüldüğünü ortaya koymaktadır. Sıtma, verem, humma gibi salgın hastalıklarla, çocuk ve anne ölümlerinin önlenmesiyle, aşılama, bataklık kurutma, hastane ve dispanser inşa etme, sağlık personeli yetiştirme gibi işlerle uğraşılırken kimsesiz çocuklara sıra gelmemiş görünmektedir. Zaten kimsesiz çocuk sorunu bir 'devlet işi' ve çocuk davası içinde kendisine mutlak öncelik tanınması gereken bir olgu olarak da görülmemiş, toplumun sanayileşme hızı ve refah düzeyi yükseldikçe ve sivil toplumun bu çocuklara olan ilgisi ve yardım olanakları arttıkça sorunun kademeli olarak sönümleneceği umulmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1945 tarihli raporunda da ifade edildiği üzere "*yoksul*

[17] 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 19. Maddesi, II. bendine göre *"Kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından yukarı erkek çocukların maden işlerinde çalışmaları hakkındaki 151, 1593 ve 3008 numaralı kanunlarda mevcut tahdidi hükümler Hükümet kararıyla tatbik edilmeyebilir".*

*ve kimsesiz çocuk demografik ve öjenik kıymet bakımından Türkiye umumi durumunda ne bir ıstırap ne de korku kaynağı değildir*".[18]

Ele alınan vakada Karşıyaka çocuk yuvasında kalan çocukların kız mı erkek mi olduğuna, bu kuruma nasıl geldiklerine, altı yaşına kadar nasıl bir hayat yaşadıklarına ve burada sunulan üç yıllık bürokratik yolculuk sırasında ve sonrasında akıbetlerinin ne olduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Çocukluk tarihi çalışanların en çok zorlandıkları konulardan birisi, çocukların faillik (agency) sahibi bir konumda bulunmamaları nedeniyle kendi sesleri ve sözleriyle kayda geçirilmiş, kendilerini ve çocuk olma deneyimlerini anlattıkları tarihsel malzemeye erişmenin güçlüğü ve/veya imkânsızlığıdır. Çocuklar 'haklarında konuşulan', yaşamları üzerinde kontrol sahibi olamayan ve iktidar süreçlerinde anlamlı bir rol oynayamayan bir kategori oluşturdukları için geçmişte kalan seslerini bugün duyabilmemizi sağlayacak hemen tüm belgeler, ulusal arşiv belgeleri de dahil olmak üzere, yetişkinlerin çocukluk kavrayışının filtresinden geçirilerek inşa edilmiş olmakla maluldür. Ulusal arşivlerden elde edilen belgelerin tarihin öznesi olarak devleti gören ve hakikatin geçmişe dair sınırlı ve iktidar gözünden aktarılan bir yorumunu sunan araçlar olduğunu ve "*tarihin havını tersine taramak*" (Benjamin 42) için gündelik yaşama, sıradan insanların deneyimlerine, sözü dinlenmemiş olanların anlatacaklarına yaslanan aşağıdan yukarıya yeni bir tarih yazımına ihtiyaç duyulduğunu savunan geniş bir toplumsal tarih, sözlü tarih ve madûniyet literatürü de mevcuttur. Türkiye örneğinde çocukluk tarihi söz konusu olduğunda devlet ve resmi kurum eksenli olmayan verilerin elde edilmesi artık çocuk olmayanların çocukluklarına ilişkin anlatılarının sözlü tarih yoluyla devşirilmesi dışında mümkün görünmemektedir. Bu çalışmada kullanılan arşiv belgelerinde haklarında konuşulan çocuklar eğer yaşıyorlarsa bugün doksan yaşındadırlar ve vakayı onların deneyimleri üzerinden anlatmak için çok geç kalınmış olabilir. Devlet merkezli tarih yazımının açıklayıcılık gücünü sorgulayan itirazların bir kısmı, ulusal arşivlerden elde edilen belgelerin tümünün ve her şartta dönemin iktidar sahiplerini haklılaştıran bir içeriğe sahip olduğu, aksi halde arşivlerde yer alamayacağı varsayımına yaslanmakta ya da örtük şekilde bu kabulü içinde taşımaktadır. Oysaki burada sunulan vaka üzerinden göstermeye çalışıldığı gibi mevcut arşiv belgeleri eleştirel bir analize konu edilmeleri halinde Türkiye'nin

[18] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri-Cumhuriyet Arşivi, Belge Yer No: 179-236-11, Kimsesiz ve Yoksul Çocuklarla İlgili Sağlık Bakanlığı'nın Hazırladığı Rapor, s. 1, 16 Ekim 1945. Rapordan alıntılanan cümlelerin arka planında cumhuriyet karar verici kadrolarının entelektüel mirasında izleri sürülebilen ve Yücel Yanıkdağ'ın "dejenerasyon korkusu" olarak ifade ettiği olgunun yer aldığını düşünmek mümkündür. (Yanıkdağ).

çocukluk tarihine ışık tutacak ve erken cumhuriyet döneminde üretilen resmi söylemsel repertuarın ve hakikat rejiminin açıklayıcılık gücünü sorgulatabilecek bir potansiyele de sahiptir.

**KAYNAKÇA**

Acar, Gülay. *Modern Aile Tarihinde Fotoğraf ve Anlatı İzinde, Ailedeki Ulus ve Evlatlıkları.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017.

Akçuraoğlu, Yusuf. "Milli Şuur ve İnsani Vicdan, Himaye-i Etfal'e Yardımı Emreder." *Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası Çocuk Gününe Mahsus Fevkalade Nüsha* 23 (Nisan 1927): 12-14.

As, İzzettin. *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020.

*Belediye Kanunu.* 3 Nisan 1930, No: 1580. *Resmî Gazete* 14 Nisan 1930, Sayı 1471.

Benjamin, Walter. *Son Bakışta Aşk.* Çev. Nurdan Gürbilek ve Sabir Yücesoy İstanbul: Metis, 2012.

Bourdieu, Pierre. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste.* Cambridge Mass: Harvard University Press, 1984.

Buğra, Ayşe. "Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika: 'Zenginlerimiz Nerede?". *Toplum ve Bilim* 99 (2004): 75-97.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı-Cumhuriyet Arşivi [BCA], 178-234-1, Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü, Sıhhiye'den Başka Tüm Vekilliklere, 12 Kasım 1936.

---. 178-234-1, Kültür Bakanlığı'ndan (Bakan Saffet Arıkan) Başbakanlığa, 31 Kanun-u Evvel 1936.

---. 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet (Bakan Dr. Hulusi Alataş) Vekilliği'nden Başvekâlete, 13 Kanun-u evvel 1937.

---. 178-234-1, Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi'nden (Genel Başkan Mehmet Fuat Umay) Celal Bayar'a, 25 Mart 1938.

---. 178-234-1, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü'nden Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne, 8 Nisan 1938.

---. 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nden (Vekil Dr. Hulusi Alataş) Başvekâlete, 21 Haziran 1939.

---. 178-234-1, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nden (Vekil Dr. Hulusi Alataş) Başvekâlete, ay ve gün tarihi okunamıyor, 1939.

---. 179-236-11, Kimsesiz ve Yoksul Çocuklarla İlgili Sağlık Bakanlığı'nın Hazırladığı Rapor, s. 4, 16 Ekim 1945.

---. 4-32-22, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 15 Mart 1956.

---. 4-32-28, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 5 Mart 1957.

---. 4-32-30, Diyanet İşleri Reisliği'nden Müftülüklere, 27 Mart 1957.

Çakır, Gül. *Atatürk Döneminde Kadın, Çocuk ve Aile Algısı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.

Çakmak, Fevzi. *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

Çiçek, Nazan. "Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Çocukluk Nosyonunun Görünümleri Üzerine Bir Analiz." *Mülkiye Dergisi* 36.4 (2012): 69-104.

---."Mapping the Turkish Republican Notion of Childhood and Juvenile Delinquency: The Story of Children's Courts in Turkey (1940-1990)". *Juvenile Delinquency and the Limits of the Western Influence, 1850-2000.* Ed. Heather Ellis. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 248-275.

---. "The Interplay between Modernization and the Reconstruction of Childhood: Romantic Interpretations of the Child in Early Republican Era Popular Magazines: 1924-1950". *Childhood in the Late Ottoman Empire and After.* Ed. Benjamin C. Fortna. Leiden/Boston: Brill, 2016. 21-47.

---. " "Unclaimed Forlorn Monsters": Perceptions of Youth Crime and the Limits of Juvenile Justice Reform in Turkey, 1979-2005". *Ages of Anxiety: Historical and Transnational Perspectives on Juvenile Justice.* Ed. William S. Bush and David S. Tanenhaus. New York: New York University Press, 2018. 127-158.

*Çocuk Koruma Kanunu.* 7 Temmuz 2005, No: 5395. *Resmî Gazete* 15 Temmuz 2005, Sayı 25876.

Dekker, Jeroen J. H. "Transforming the Nation and the Child: Philanthropy in the Netherlands, Belgium, France and England, c. 1780-c.1850". *Charity, Philanthropy and Reform from the 1690s to 1850.* Ed. Hugh Cunningham ve Joanna Innes. UK: Palgrave MacMillan, 1998. 130-147.

"Doğum Evleri ve Ana Kucakları." *Gürbüz Türk Çocuğu* 23 Nisan 1931: 22.

Durna, Tezcan. *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik: Peyami Safa ve Falih Rıfkı Atay'da Halkın İnşası.* Ankara: Dipnot, 2009.

Erkan, A. Rıza ve Gönül Erkan. "Darüleytamlar". *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi* 5.1 (1987): 61-68.

Gear, Gillian Carol. *Industrial Schools in England (1857-1933): 'Moral Hospitals' or 'Oppressive Institutions'?,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, 1999.

Gencer, Yasemin. "We Are Family: The Child and Modern Nationhood in Early Turkish Republican Cartoons (1923 – 28)." *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 32.2 (2012): 294-309.

Gökçe, Birsen. *Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu.* Ankara: T.C. SSYB, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, 1971.

Karataş, Kasım ve diğerleri. "Türkiye'de Çocuğun Korunması: Osmanlı'dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 15.1 (2004): 15-25.

Karatay, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara ilişkin Politikanın Oluşumu.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

Kılınç, Burcu. *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk Dergisi: Aktörler ve Söylemler (1936-1948).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2020.

Koç, Bekir. "Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6.2 (2007): 113-127.

*Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun*. 27 Aralık 1963, No: 361. *Resmî Gazete* 6 Ocak 1964, Sayı 11599.

King, Deborah K. "Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology." *Signs* 14.1 (1988): 42-72.

Libal, Kathryn. "The Children's Protection Society: Nationalizing Child Welfare in Early Republican Turkey." *New Perspectives on Turkey* 23 (2000): 53-78.

Maksudyan, Nazan. *Orphans and Destitute Children in the Late Ottoman Empire.* Syracuse: Syracuse University Press, 2014.

---.. *Ottoman Children and Youth During World War I.* New York: Syracuse University Press, 2019.

Malkoç Eminalp. "1927 Yılında Hararetli Bir Tartışma: Türkiye'de Çocuk Ölümlerinin Oranı." *Toplumsal Tarih* 290 (2018): 40-49.

*Medeni Kanun.* 17 Şubat 1926, No: 743. *Resmî Gazete* 4 Nisan 1926, Sayı 339.

*Milli Korunma Kanunu.* 18 Ocak 1940, No: 3780. *Resmî Gazete* 26 Ocak 1940, Sayı 4417.

Okay, Cüneyt. *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923.* İstanbul: Şule, 1999.

Özbay, Ferhunde. *Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı?* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 1999.

Özbek, Nadir (1999), "II. Meşrutiyet İstanbul'unda Dilenciler ve Serseriler." *Toplumsal Tarih* (Nisan 1999): 34-43.

---. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar.* İstanbul: Tarih Vakfı, 2006.

---. " 'Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876-1914." *Middle Eastern Studies* 45.5 (2009): 783-801.

Özman, Aylin. "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu Yeniden Okumak: Cinsi Latif'in Ölümü ya da Erkekliğe Methiye." *Toplum ve Bilim* 107 (2006): 190-216.

Öztan, Güven Gürkan. *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2011.

Sadreddin Celal. *Kıraat Dersleri, Cumhuriyet Çocuklarına Sevimli Kıraat, 2. Sınıf* İstanbul: Hüsn-i Tabiat Matbaası, 4. Tab, 1928.

*San'at ve Yatı Mekteplerinin İdaresi Hakkında Kanun.* 22 Temmuz 1931, No: 1867. *Resmî Gazete* 1 Ağustos 1931, Sayı 1861.

Sarıkaya, Makbule. "Türkiye'de Ziraai Üretime Bir Örnek: Kalender Ziraat Yurdu." *Acta Turcica* 4.1 (2012): 87-101.

Seymour, John. "Parens Patriae and Wardship Powers: Their Nature and Origins". *Oxford Journal of Legal Studies* 14.2 (1994): 159-188.

Sınar Çılgın, Alev. "Genç Cumhuriyetin Ütopyası: 'Gürbüz Türk Çocuğu'." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6.1 (2004): 97-119.

"Sorulan Suallere Cevap." *Gürbüz Türk Çocuğu* 3 Kanun-i Evvel 1926: 40.

*T.B.M.M. Tutanak Dergisi.* Dönem VIII, 14 Ağustos 1946 Çarşamba, Cilt 1, Birleşim 3. 35.

Toprak, Zafer. "Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri." *Toplumsal Tarih* 281 (2017): 22-31.

Uluğtekin, Sevda. *Yirminci Yüzyılda Türkiye'nin Çocukları, Sorunlar ve Beklentiler*, *Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan.* Ankara: H.Ü Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu, 2001.

*Umumi Hıfzıssıhha Kanunu.* 24 Nisan 1930, No: 1593. *Resmî Gazete* 6 Mayıs 1930, Sayı 1489.

Vâlâ Nureddin. "Çocuklara Karşı Kusurlarımız" *Akşam* 25 Nisan 1933: 3-4.

Yanıkdağ, Yücel. "Psikopatlar, Frengililer, Veremliler ve Maderzâd Câniler: Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine Dejenerasyon Korkusu". *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı.* Ed. Burcu Kurt ve İsmail Yaşayanlar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2017. 47-70.